

İktidarın Muhalefeti / Muhalefetin İktidarı

Zeynep Gambetti

Haziran ayının başında İstanbul'da gerçekleşen "Medeniyetler Arası Diyaloglar" başlıklı bir konferans dizisinde ABD'li bir akademisyen oturduğu koltuktan ayağa fırlayarak, "Benim ailemin altı ferdi Holokost'ta katledildi" diye başlayan bir cümle kurdu. Bu cümle, kendisi hakkında söylenen ve söylenebilecek herşeyi gayri-meşru ilan etmesinin bahanesi oldu. Ermenilerden özür dileme kampanyasını konu alan bir paneli dinlememiş olmasını bu şekilde gerekçelendirdi. Türklerle Ermeniler arasındaki ilişkinin kendini ilgilendirmediğini söyleyebildi, ve onu kınayanları kınadı. Kısacası, bir mağduriyeti iktidar aracına dönüştürdü.

Aynı konferansta kendine liberal demokrat etiketini yakıştıran yine ABD'li bir akademisyen, ülkesinin Irak'ı işgal etmiş olmasını haklı çıkarmak için vicdan özgürlüğü argümanına başvurdu. Konu laiklik ve sekülerizmin yeniden düşünülmesi idi. Ancak tartışma, laikliği sorgulamak şöyle dursun, önkoşulsuz savunulmasına doğru evrildi. Köktendincilikle mücadele ederken gerekirse yasaklara, zora ve hatta savaşa başvurulmasının meşru olduğu savı dile geldi. Oysa panelin niyeti, laikliğin tek bir tanımının olmadığını, İslam'ın da farklı laiklik-sekülerlik biçimlerine açık olduğunu konuşabilmektir. Vicdan özgürlüğünden başlayıp Irak'ın işgalinin haklılığına varan mantık zincirinin, doğruluğu veya yanlışlığı bir yana, *fiili olarak* yaptığı bir şey vardı. Konferansın başından itibaren geçen birkaç gün içinde ABD'li, İtalyan, Türkiyeli, İranlı, Mısırlı akademisyenlerin hasbelkader oluşturdukları dinleme ve anlama pratiklerinin etkisini dağıttı. Hemfikir olmayanların dahi aralarında oluşan yakınlaşma sona erdi, saflar oluştu, bireyler birtakım temsillerin içine sıkıştırıldılar. Taraftarlar birbirlerine alkış tutmaya başladılar. İkna etmek değil, altetmek esas oluverdi.

Bu yazının konusu işte çok yakın geçmişte tanık olduğum ve beni çok düşündüren bu diyalektiktir. Söylemde savunduğu çoğulculuk, akılcılık ve ortak fayda prensiplerini *fiili olarak* ihlal eden bir liberal demokrat; azınlık olmaktan doğan mağduriyetini başka bir azınlığın acısını sahiplenmemenin bahanesine dönüştüren bir mağdur – işte bu tersyüz olma halleri, bu en masum söylemlerin tuhaf bir biçimde kendi tersine dönme, zıt etkiler yaratabilme halleri, bunlar çok sinsi bir şiddetin görünmez yüzleri. Zira kişinin söylediği ile yaptığı arasındaki farkları tesbit edebilen keskin gözler bile, *söylerken* veya *söylemekle* yaptıklarını göremeyebiliyor. Özellikle Türkiye'de geçtiğimiz yıl Marksizm ve Ergenekon tartışmalarında beliren bu şiddet, çok eril bir egemenlik refleksinin özgürlüğü savunanların bile içine düştükleri bir tuzak olduğunu gözler önüne serdi. Buradaki şiddet açığa çıkarılmadan, deşifre edilip üzerinde düşünülmeden iktidar ile mücadele ediyor olduğumuzu iddia etmek, kendi kendini kandırmaktan başka birşey değil korkarım ki. Bu yüzden bu yazıda Türkiye'de özgürlüklerin önünü açacak olan sorgulamaların buralardan başlaması gerektiğini iddia ediyorum. Er meydanında laf etme cüreti gösteren bir kadın olarak, eğer zihnimizdeki ve dilimizdeki iktidar sevdasını sorgulamazsak, ister Ergenekon operasyonunu destekleyelim, ister filler tepişiyor diyelim; ister solcu olalım, ister kendimize liberal demokrat etiketini yakıştıralım, hiçbirimizden ne demokrat olur, ne de özgürlük savaşçısı diyorum.

Sorun sanırım sözün "salt söz" olarak algılanmasında başlıyor. Batı'nın başat felsefe tarihinde sofistlere karşı amansız bir mücadele veren Eflatun'un başlattığı varsayılan düalist düşünsel sisteme göre sözcüklerin asıl işlevi, bir şeyin özünü teşkil eden *İdea*'ya gönderme yapmaktır. Eflatun her ne kadar retoriğin pedagojik önemini farkında olsa da bunun felsefesini yapmadı. Aksine, sözü bir vasıtaya indirgedi. Eflatun'dan beri Batı metafiziğinin belkemiğini oluşturan bu anlayış, sözcüklerin tasvir ve iletişim vasıtaları dışında bir şey olmadıkları, bir şey yapmadıkları konusunda sonsuz bir rahatlık içindedir. Bir fikri tartışmakla, o fikrin gönderme yaptığı gerçekliğin etkilenmeyeceği, zira gerçekliğin sözün dışında varolduğu düşünülür. Keza, liberal demokrasinin üzerine oturduğu zemin olan tartışma kültürü, sözlerin içeriğine odaklanmıştır. John Austin'in kitabının başlığında belirttiği fenomen ile, yani *Sözcüklerle Nasıl Şeyler Yapılır* ile ilgilenmez.¹

Oysa sözcüklerle çok şeyler yapılır. Bunu ilk sofistler anlamışlardı, ancak daha sonraları da teolojiyle eklenemediği için Batı felsefesinde yüzyıllar boyunca marjinal kalan farklı akımlar,

¹ John Austin, *How to Do Things with Words* (Cambridge: Harvard University Press, 1962).

sofistlerin kah izinden yürümek, kah onlardan ayrılmak suretiyle, Eflatun'un düalizmini reddettiler. Sözün salt vasıta olmadığını, daha sonra "söz edimi" olarak adlandırılacak olan fiili birtakım etkiler yarattığını iddia etmekten vazgeçemediler.

Söz edimini John Austin'in verdiği bir örnekle açıklamak gerekirse, birine evlilik teklif etmenin gönderme yaptığı bir dış gerçeklik yoktur. İki kişi arasındaki evlilik ilişkisinin temeli, bir söz ile kurulur. "Söz kesmek" tabirinin gayet iyi anlattığı gibi, bu durumda sözün kendi dışında bir nesnesi yoktur. Daha doğrusu, sözün nesnesi (biri ile "sözlü" olma durumu), sözün *edilme anında* oluşan bir nesnedir. Söz edimi, bir sözün hangi etkiyi gözeterek söylendiği ile oluşmaz. Örneğin evlenme teklif edilirken romantik bir tonla konuşursunuz, veya esprili bir tavır takınırsınız, ancak her halükarda sözünüzün edimi "teklif"tir. Bir teklifin "teklif" sayılmasının elbette ki bazı asgari koşulları vardır – *birine* söylenmeyen bir teklif, teklif değildir mesela. Ancak bu koşullar tuttuğu andan itibaren, yaratılmak istenen etki, edimin kendisini etkilemez. İyi bir tekliften, kötü bir tekliften, kötü ifade edilmiş bir tekliften bahsedebiliriz, ama edilmiş bir teklif vardır.² Edim ile etki üstüste örtüşmek zorunda değildir. Edimi görünmez kılan da belki budur. Zira hümanist sözcükler içeren, yumuşaklıkla sarfedilmiş sözlerin etkisi, içerdikleri olası baskı veya şiddet edimlerini gizleyebilmektedir.

İktidar alanının maddi ve kurumsal birtakım pratikler dışında söz ile de kurulduğu, ve hatta toplumsal alanın tanzim ve tasnif edilmesinde sözün belirleyici bir rol oynadığı kuşku götürmez. İktidarı sadece belirli aktörlerin sahip olduğu bir baskı aracı olarak algılamak çok eksik olur. Muhalefet veya demokratlık da bir –izm'e veya bir gruba içkin değildir. Böyle düşünmenin verdiği rahatlığın bir sakıncası, iktidarın muhalif gibi gözüken alanlarda yeniden üretilmesinin önünde durmamaktır. Mağdur olma halinin iktidardan arınmışlık olduğu sanılır. Oysa iktidarı bir varlık durumu veya sahip olunan bir nesne olarak tasavvur etmek, onun pratikte ve sözde sürekli olarak yeniden kurulan bir ilişkilene şekli olduğunun üzerini örtmek suretiyle, mağdurları veya muhalefeti de iktidar kurulumuna ortak eder. Dolayısıyla sözün sadece içeriğine değil, yaptığına da bakmak elzemdir.

Tartışmamaya dair

Aydınlanma'dan beri siyasal hayatta tartışmaya çok büyük normatif anlamlar yüklenmiştir. Tartışma sadece çatışmanın alternatifi olmakla kalmaz, ayrıca birlikte yaşamı mümkün kılan ilkelerin akılcı zeminlere oturtulmasını sağlar. Gerek Kant, gerekse Mill'de tartışma ve münazara kamusal doğruya ulaşmanın yegâne yoludur. Çoğul niteliklere sahip bir toplulukta, birinin hatasının bir diğeri tarafından tartışma aracılığıyla düzeltilmesi, ortak aklın oluşturulmasının şartıdır. Amiyane tabiriyle, insanlar konuşa konuşa anlaşılır. Tartışmayı engelleyen faktörler ortadan kaldırılırsa, örneğin fikir ve vicdan özgürlüğünün yanı sıra ifade özgürlüğü garanti altına alınırsa, ortak faydayı gözetilen bir anlaşmaya veya uzlaşmaya varılacağı konusunda kuvvetli bir inanç gelişmiştir. İyimserlik olarak nitelenebilecek bu inancın gücü öyledir ki, siyasette meclis, senato gibi kanun yapıcı kurumlar birer tartışma forumu olarak tasarlanmıştır. Bu anlayışa göre meclis, toplumdaki farklı çıkarların koltuk sayısı olarak temsil edildiği niceliksel bir alan olmasının yanı sıra, aynı zamanda niteliksel özelliklere sahiptir. Farklı görüşlerin dile gelmesi sayesinde mecliste ortak aklın inşa edileceğine inanılır. Zora veya şiddete başvurmadan birbirleriyle temas içine girecek olan toplumsal kesim ve ideolojiler, salt tartışarak – yani salt sözle – kendi dar çıkarlarının ötesine geçip tüm toplum için doğru olanı belirleyecek yetiye sahip olabileceklerdir.

Bu inanca sonsuz saygı duymakla beraber, tartışma ve münazaranın özgürlük ve demokrasiye katkıda bulunabilme koşullarını iyi değerlendirmedikçe, tam aksi yönde gelişmelere tanık olmanın kaçınılmaz olacağına kanaat getirmiş bulunmaktayım. Bu tam bir paradokstur, yani en demokratik, en akılcı, en uzlaşmacı görünen bir yöntemin bile kutuplaşmalara ve bölünmelere yol açması, hatta bunun ötesinde, yeni kutuplaşmalar yaratması ihtimali vardır.

² Austin'in anlatmak istediği aslında biraz daha karışıktır. Söz, hem bir şeye gönderme yapar (işaret eder, tesbit eder, tarif eder), hem etki yaratır (psikolojik olarak etkiler, iter, çeker), hem de bir edimdir (bir durum peydah eder, bir ilişki kurar). Bu üç boyutu birbirinden ayıramaz.

Bu paradoksu anlamak için öyle sanırım ki Türkiye fevkalade uygun bir başlangıç noktası teşkil ediyor. Sözün edimsel özelliği ve iktidarla olan ilişkisi, 2008 yılında Marksizm üzerinden dönen bir tartışmanın savrulduğu yönlerde çok belirgin bir hal aldı. Birkaç yıldan beri epey canlı (ve heyecanlı) olan siyasal yaşantımız, günasırı yeni tartışma malzemesi üretmek suretiyle basını ve kamuoyunu epey meşgul ediyordu zaten. AKP'nin iktidara gelmesinden bu yana, Güneydoğu'daki 15 yıllık iç savaş döneminde bile asla görülmemiş bir aciliyet hissi içinde sürdürülen tartışmaların ana eksenlerinden biri din-laiklik hattıydı. Ancak daha sonra Ergenekon operasyonları çerçevesinde ikinci bir hat daha açıldı. Demokrasinin ne olduğunu, gerçek demokrasinin hangi tarafta durması gerektiği gibi bir duruş kıstası üzerinden belirleyen tartışmanın "gerçek sol"/"liberal sol" gibi bir hat üzerinden ilerlemesi oldukça manidardı.

Bu yazıda sorunları düşünsel kalıplarda aramanın ne denli kısıtlı bir bakış açısı olduğunun bilinciyse, bu coğrafyada aydınların mutlak kez giriştiği cinsten bir zihniyet analizi yerine, özellikle soldaki son yarılmayı, sözün kurduğu ilişkilene pratiği üzerinden anlamaya çalışacağım.

Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) ve özellikle *Birikim* dergisi ve *Radikal İki* etrafında toplanan "özgürlükçü sol" aydınların ideolojik ufuklarını giderek sınıftan uzaklaştırmaları ve kimlik siyasetine kaydırmaları, solda halihazırda bir gerginlik yaratmıştı. Burjuva değerlerini savunmak, üçüncü yolcu olmak ve 1980 sonrasının postmodern söylemine yenik düşmekle suçlanan bu kesim ise kendini demokrasi kavramı üzerinden haklı çıkarmaya yönelmişti. Bunlara göre Soğuk Savaş solculuğu, demokrasiyi burjuva diktatörlüğü ile eşitlerken, Doğu Bloku'nda insan haklarının ne derece ayaklar altına alındığını farkedememiş, etse bile davaya ihanet etmeme uğruna eleştirmemişti. Özgürlükçüleri eleştirenler geçmişte Stalinist totalitarizmin dalkavukluğunu yapmış ve özellikle 1980 sonrasında dünyanın değiştiğini, sınıf olgusunun farklılaştığını, öncü parti taktiğinin artık işe yaramayacağını, sınıfı temelli politikanın dışladığı baskı ve sömür ilişkilerinin de özgürleştirici bir potansiyel taşıdığını görememişlerdi.

Ergenekon ve AKP'yi kapatma davası sürecinde sol içerisindeki ayrılıklar iyice su yüzüne çıktı, yeni polemikler doğurdu. Kabaca özetlemek gerekirse, görünen tartışma sol gelenekten gelen (bundan uzaklaşanların yanı sıra, dünyayı hâlâ sol tahayyül içerisinde anlamlandıran) bir kısım aydının AKP'yi muhafazakâr değil, ilerici veya en azından Türkiye'nin önünü açan bir parti olarak görmesi; bunların çeşitli cemaatlerin gazetelerine ve toplantılarına AB taraftarı ve/veya Kemalist düzen karşıtı katkılarda bulunması; son olarak da Ergenekon operasyonunu desteklemesi yüzünden alevlendi. Bir kesim solcu aydın, diğer solcu kesimleri (ki bunlardan da çeşit çeşit olduğu kuşku götürmez) AKP'nin ve Ergenekon davasının yanında yer almadıkları için suçladı ve kendini yegâne demokrat ilan etti. Bu formüle göre Ergenekon sürecinde "doğru" tarafta değilseniz, demokrat değildiniz. Başka bir deyişle, "solcu olduğum için demokratım" diyenlerle "demokrat olduğum için solcuym" diyenler arasında radikal bir kopuş yaşanmakta" idi.³ Türkiye'deki "sosyalist sol" devletçi, cuntacı, milliyetçi, dogmatik olmakla suçlanıyordu. Bunu en şiddetle ifade edenlerden biri de Rasim Ozan Kütahyalı'ydı: Türk solu, "Enternasyonal duruş sahibiyiz diyen ama kendi ülkelerindeki etnik çeşitliliği bile kuşatamayan bir sol", "Ergenekon sürecinde aldıkları pespaye tavırlardan sonra tamamen 'Etnik Türk solculuğu' denebilecek bir zavallı pozisyona düşen bir sol"⁴ idi. "Türk devrimci/sol ve ülkücü/sağ hareketi arasında dış boyalarının farklı olması dışında ideolojik anlamda özsel bir ayrılık"⁵ yoktu. *BirGün* gazetesi gibi taraf tutmamayı seçmek veya Ergenekon'u önemseydiği halde AKP'den yana olmamak kabul edilemezdi.

Öte yandan, diğer solcu kesimlerin her biri (ulusalcısından devrimcisine ve özgürlükçüsüne kadar) liberal solcu olarak nitelendirdikleri bu kesime karşı savaş açmıştı. Örneğin muhafazakârlığı temsil ettiği düşünülen AKP'yi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik şartlarını yerine getirebilecek yegâne parti olarak görenler "dönek" olarak yaftalanıyorlardı: "bazı eski (gelenekselci) sol kesimlerden gelenler arasında İslamcı harekete yaslanan bir döneklik eğilimi teşvik ediliyor. Bunlar özellikle yeni iktidar güçlerinin elindeki büyük medya imparatorluğu tarafından allanıp pullanıp ortaya

³ Etyen Mahçupyan, Kuyerele.com, 05.08.2008.

⁴ Kuyerele.com, 29.08.2008.

⁵ *Taraf*, 27.05.2008.

sürülüyor ve yarattıkları kafa karışıklığıyla solun etkisizleştirilmesinde büyük katkılar sağlanıyor.”⁶ Keza, “İktidar tetikçisi istihbarat bülteni, entel-liboşların ve CIA ajanlarının ‘aşk gemisi’ *Taraf* etrafında toplanan ve “Soros’cu ya da Açık Toplum fedaisi” olan “ömründe 1 Mayıs eylemi görmemiş tatlı su solcuları”⁷ kendi tutarsızlıklarını gizlemeye bile gerek duymuyorlardı. Akademik tartışmayı eylem sanan salon sosyalistleri ile tabandan gelen solcu arasındaki fark onanamayacak kadar büyüktü.

Velhasıl, bir yanda “ortodoks sol” etiketli bir sepet, diğer yanda ‘liberal sol’ etiketli bir sepet örülmüş, isteyen isteyen bunlardan birinin içine atıvermişti. Binbir parçaya bölünmezden önce kimse bir durup düşünmemişti. Türkiye’de sol veya ilerici kesimlerin geçmişini eleştireyim derken, mutad hastalığımız olan gazeleşme, kişiselleştirme, etiketleme ve didişmeye kapılma ihtimali kimsenin aklından geçmemişti. Geçmişin hatalarından arındığımızı sandığımız anda bunları yeniden üretiyor olma riski kimseyi duraklatmamıştı. Türkiye’de sadece aydınlara özgü olmayan bir yaftalama hastalığının varlığı elbette ki yadsınamaz. Kaldı ki böylesi refleksler dünyanın sadece siyah-beyaz kategoriler üzerinden algılanmasına izin veren resmî söylemin basit yan ürünleri değiller. Gayri-resmî söylemler çok daha karmaşık ilişkisellikler ifade edebiliyor. Aidiyet grupları küçüldükçe daha nüanslı yaftalara rastlanabiliyor örneğin (“bizim köydükler çok iyidir de, karşı köyün erkekleri içki içer” veya “Kayserililer ticarete kurnaz olur” gibi). En uzak ve hakkında en az fikre sahip olunan Afrikalıları “yamyam” yapmaya kadar uzanan bir spektrumda bu kategoriler sadece kimliklerin sınırlarını çizmekle kalmaz, konuşma hakkını da belirler. Daha doğrusu her yafta, konuşanın nasıl dinlenmesi gerektiğine dair ipuçları barındırır. Herhangi bir iddiayı söylenenin niteliğine değil de, söyleyenin niteliğine göre değerlendirme refleksinin arka planında bu yatmaktadır. Mantıkta *ad hominem* adı verilen bu argüman biçimine göre, sözün söyleyenden bağımsız bir varlığı ve değeri yoktur, kimin söylediğine göre değişik manalar kazanır. Mantıkta böyle düşünmek bir hatadır tabii, ama formel mantık sözün ettiklerini tüm giriftliğiyle kavramakta acizdir.

Ancak burada vurgulamak istediğim olgu, 2000’li yılların sonunda Türkiye solunun içinde bulunduğu durumdur. 1980 darbesi ile dağılan toplumsal tabanını bir daha asla toparlayamayan sol hareketlerin serbest piyasa rejiminin ordu eliyle inşa edildiği ve dünya piyasalarına endekslenme açısından birçok gelişmekte olan ülkeden çok daha fazla yol katetmiş bir Türkiye’de neyi nasıl temsil ettiği bir soru işaretidir. Maddi pratikleri olmayan bir düşün ve yazın evrenine sıkışmış, söyleminde baştacı yaptığı “halk” kavramının gönderme yaptığı gerçekliğin 1980 öncesine nazaran ne denli farklı olduğunu anlamamış veya anlamak istememiş sol grupların, bu yazının sonunda açacağı gibi, birbirlerine düşmeleri belki de kaçınılmazdı. Zira ironik olan, iktidara muhalefet etme iddiasında olan bu grupların, birbirlerinin iktidarla olan ilişkisini deşifre etme yarışına girmeleri ve birbirlerine muhalefet etmeye başlamalarıdır. Başlangıçta Marksizm üzerine, solun yenilenmesi üzerine, demokrasi üzerine yoğunlaşacakmış gibi duran bir tartışmanın ikili bir kodifikasyona doğru sürüklenmesinin nedeni ise, iktidarın yanında veya karşısında olmak gibi bir kıstas üzerinden gerçekleşmiş olmasıdır.

Muhalefete muhalefet etmeye dair

Ortodoks Marksizmin (paradoksal olarak) liberalizmle paylaştığı kanılardan biri, düşünsel dünya ile faal dünyanın birbirlerinden ayrı gerçeklik düzlemleri olduğudur. Dayanağı “Feuerbach üzerine 11. Tez”dir. Bunun gayet yüzeysel bir okumasına göre artık felsefe değil, devrim yapılacaktır. Oysa çok daha karmaşık ve kıyaslanamayacak derecede daha derin olan birinci tez iyi okunabilseydi, Marx’ın Feuerbach’a itirazının kaba maddeciliğe yöneltilen bir itiraz olduğu, Marx’ın düşünmeden eylemek gibi bir kolaylığa kaçmayacak kadar büyük bir düşünür olduğu, her şeyden önce de eylem adamı değil düşünür olduğu gözden kaçmazdı. Bu yazı açısından önemli olduğu için hatırlatmakta fayda var, Marx birinci tezde teori ve pratik, nesnel ile öznel olan arasındaki diyalektiği mükemmel bir biçimde ifade eder. Ona göre materyalizm gerçekliği bir nesne veya tefekkür edilen pasif varlık olarak algıladığı için, gerçekliğin aktif, öznel şeklini kavrayamamaktadır. İdealizm ise sadece buna bakar, ama soyutlayarak. Bu ikisi arasında bir seçim yapmayı reddeden

⁶ Oğuzhan Müftüoğlu, *BirGün*, 10.08.2008.

⁷ Mehmet Gürsan Şenalp, *Sendika.org*, 29.07.2008.

Marx'ın geliştirdiği kuramın özgünlüğü, yine birinci tezin son cümlesinde “eleştirel-pratik faaliyet” olarak ifade edilen ve kanımca devrimci gelenek tarafından çok da anlaşılabilen diyalektikte yatar. Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuramına ilham kaynağı olan bu diyalektik, gerçekliği bir dışsallık olarak algılamak ve düşünceyi bundan ayırmak yerine; düşünceyi somutluğu ve etkileri olan bir pratik, pratiği de düşünceyi ve özneliliği şekillendiren bir düzen olarak kurar. Bu sayede, gözden kaçan iktidar ilişkilerini ve özgürleşme imkânlarını ortaya çıkarır.

Bu açıdan bakıldığında, satır araları çok dolu olan bu polemik, bir fikri tartışmadan ziyade bir hegemonya mücadelesi olarak belirir. Bu anlamda bir iktidar pratiğidir aslında. Sinsi ve görünmez olan da budur. Eleştiri olarak başlayan bir ilişkilendirme tarzı, damgalama ve karşısındakinin meşruiyetini elinden alma haline dönüşmesiyle başka bir ilişkiselliği çağırır; bir birlikte düşünme, düzeltme, tamamlama, genişletme jesti olmaktan çıkıp hiçleme jestine evrilir. Farklıktan ziyade karşıtlık kurar. Farklılık, örtüşmeseler bile iki fikrin yanyana yürüyebilmesini sağlayabilecekken, karşıtlık halinde bir görüş, diğeri için önüne engel olarak çıkar.

İki (veya daha çok) sol grubun birbirleriyle karşıtlık ilişkisi içine girmesinin olsa olsa iktidarın işine yarayacağını görmek çok zor değildir. “Böl ve yönet” formülünün maalesef en güzel örneklerine sol muhalefetin tarihinde rastlanır. Ancak kendi dışındaki pozisyonları hiçleme refleksinin kendinin de bir iktidar yarattığı daha az dikkate şayan bulunur. Şiddetin sadece iktidarın tek elinde olduğu inancı; hâkim ideoloji, etnik grup, toplumsal cinsiyet, din ve dilin dışında kalanlara bir tür ‘kendiliğinden demokratlık’ bahşediyor hissi uyandırır zira. Oysa “muhalefetin iktidarı” diye adlandırabileceğimiz olgu bu noktada peydah olur.

Muhalefetin iktidarı, iktidarın aynası gibidir. Eleştirdiği ve karşısında durduğunu sandığı şiddeti yeniden üretir. İktidar kadar dışlayıcıdır; sınır çizer, kendi dünya görüşünü paylaşmayanları damgalar, meşruiyetlerini ellerinden alır. Egemen gibi o da bir kanun yapıcı, yasak koyucudur. Üstelik kendi içini ve dışını belirlerken bir değil, iki dışlama mekanizmasını birden harekete geçirir. Bir yandan iktidar olarak belirlediği güç odağıyla mücadele ederken, diğer yandan kendi gibi muhalefette olanlarla da mücadeleye kalkışır. İktidarı yapısal anlamda yeniden üretmekle kalmaz, kendi dışındaki muhalefeti zayıflattığı için *fiilî olarak* iktidarın ekmeğine yağ sürer. İktidarın karşısında yer aldığı sandığı noktada aslında yanındadır. En masum, en mağdur, en demokrat, en ilericiyi oynarken yarattığı *fiilî* etki tam tersidir. Kendi dışındaki muhalefeti yerden yere vurarak egosunu sivirtirken nasıl bir ilişkilendirme modeli ürettiğinin farkına varamaz. Demokrasiyi savunayım derken *bilfiil* ezer, parmak sallar, başöğretmenliğe soyunur, laf keser, dinlemez. Birlikten doğacak gücü savunayım derken *bilfiil* imkânsız kılar.

Kendi vizyonunuzun ahlâki üstünlüğünden şüphe duymuyorsanız, pratiklerinizi sorgulama yoluna da gitmezsiniz. Oysa kendini yüzde yüz haklı görmek, her türlü farklılığa ve eleştiriye karşı derhal savunma mekanizmalarını harekete geçirmek iktidara has bir güdüdür; başkalarından önce kendini sorgulama refleksi geliştirmek ise egemen refleksten kurtulmanın olmazsa olmaz şartıdır.

Somutlayacak olursak, Türkiye’de özgür ve demokratik toplumsallığın önündeki sayısız yapısal engelden birini (örneğin Kemalizm, neoliberalizm veya muhafazakarlık) seçip diğerlerini azımsamakla, yani varolan sistem içerisinde tek bir tarafı tutmakla, bir iktidar şekline karşı mücadele ederken diğerini desteklemiş oluruz. Konjonktürel olarak açılan bir manevra alanında köşe kapmak politik açıdan doğru bir strateji gibi gözükse de, ne bir sonraki dönemde kalıcı dönüşüm vaadeder, ne de özgül konumumuzdan doğan mikro iktidar alanlarını bertaraf eder. Demokrasi karşıtı güçlerin ekmeğine yağ sürmemek uğruna AKP’nin Kürt sorununu çözmek için son döneme kadar parmağını kıpırdatmamasını, dolu dizgin neoliberal politikalar gütmemesini, 1 Mayıs’larda ve başka her fırsatta işçilerin haklı taleplerini copla ve dayakla susturmasını, yeni anayasa sürecini rafa kaldırmasını, Alevilerin ve gayrimüslimlerin hakları konusunda ayak sürmesini, üniversitelerin sorunlarını bilerek ve isteyerek ağırlaştırmasını eleştirmekten kaçınan bir ‘liberal demokrat’, omlet yapacaksınız yumurtaların ne hissettiğini sormazsınız cinsinden bir araçsallığı da *bilfiil* savunmaktadır.

Keza, muhafazakâr güçlerin ekmeğine yağ sürmemek uğruna AKP’nin farklı kesimleri birleştirmeyi bir miktar başarmasını, kendinden gayrı demokratik güçlerin ezikliği veya dağınıklığı karşısında

yegâne demokratik ümit olarak belirmesini, Kemalizm-cumhuriyet- laiklik kavramlarını dogmalıktan kurtarma zemini yaratmasını, TSK ile köşe kapmaca oynama cesareti göstermesini, bugüne dek kamusal alandan dışlanan dindarları, başörtülülere Kemalizmin pençesinden kurtarmaya çalışmasını, belediyeçilikte hasbelkader iyi hizmet vermesini takdir etmek istemeyen bir 'devrimci solcu', liberal demokrattan biçimsel anlamda zerre kadar farklı değildir. Onun gözünde de yarınlar adına bugünden harcanmasında sakınca olmayan yumurtalar vardır.

Araçlar ile amacın belli bir oranda örtüşmemesi halinde, ortaya çıkacak sonucun, aktörleri koşullandıran bir yapıya dönüşmemesi neredeyse imkânsızdır. Troçkistlere "ben demokratım, sen sosyal faşistsin" diye bağırın bir solcunun sözü sadece söz değil, bir edimdir aynı zamanda. *BirGün*'ü parmakla gösterip Ergenekon'da taraf tutmadı diye yerden yere vuran bir "liberal solcu", aynı zamanda bir edimde bulunur: fiili olarak dışlar, meşruiyetini sorgular, kamusal alanda konuşma, sol adına konuşma veya demokrasi adına konuşma hakkını elinden almaya çalışır. Kim daha demokrat üzerinden veya Ergenekon'da nerede duruyorsun üzerinden, gelmiş ve geçmiş tüm solu yargılamaya kalktıklarında, muhalif bir kamusal alandan beklenen alternatif anlam ve dayanışma üretme potansiyeline balta vurmuş olurlar. Bu yüzden kolektif bir güç yaratmak şöyle dursun, varolan muhalif-alternatif etkileşim alanını kapatacak kadar ağır olan bir düşmanlık ve onur yarısı biriktirmiş olurlar.

Bu iki anlayış arasında bir üçüncü yol yoktur. 'Öteki'yle ilişkilene biçimleri aynıdır. Aynı araçsal mantık, aynı egemenlik sevdası, aynı zihinsel kapalılıktan muzdariptirler. Zira her iki anlayış da kendi konumunu iktidara göre belirler. Güç odaklarının birinin yanında veya karşısındadır. Demokrasiyi kuracak olanın iktidar değil, tabandan gelen bir güç olabileceği, bunun için farklı kesimlerin birleşmesi gerekeceği, birleşme kıstasının hangi normatif duruş veya ideolojiyi benimsediği değil, kendi konum ve davasının mutlaklığını sorgulama yeteneği olabileceği gibi birçok alternatif siyaset zemini tahayyül edebilecekken, varolan tarzlarından birine sıkışır kalır. Bunun *fiili olarak* etkisi, bir fasit daire yaratmaktır. Öncelik verdiği davada başarılı olsa bile, başka egemenlik reflekslerine dokunmadığı için, demokrasi yine Godot misali nafile beklenen bir hal olmaya devam eder.

Masanın ayırdıkları ve birleştirdikleri

Bir *dava* uğruna mücadele idealinin içinin *birileriyle* ağız dalaşı ile dolmasının, acıklı olmakla birlikte, toplumsallık hakkında anlattığı çok şey vardır. Günlük hayatın somutluğunda yoğrulan mücadele pratiklerinin yokluğu, egoyu temel eksen haline getirir.

Hannah Arendt'in kullandığı bir metafor aracılığıyla anlatmak gerekirse, kişilerin arasında ortak bir kaygı/ilgi/çıkarcı olması bir masa etrafında oturmalarına benzer. Masa, kişileri hem birleştiren, hem de birbirlerinden ayıran maddi bir gerçekliktir. Masanın işaret ettiği maddiyatı Arendt "*inter-est*" tabiriyle ifade eder. Çok katmanlı bir kelime oyunudur bu. "*Interest*" İngilizce'de "çıkarcı"ya tekabül eder, daha çok da maddi çıkarı anlatmak için kullanılır. Ancak "*inter*" aradalığı anlatır, "*est*" ise, Latince "*esse*"nin çekilmiş halidir, yani "olmak" fiilinin. Bu şekilde kavramsallaştırdığında "*inter-est*", kişisel-egoist bir çıkarı değil, ortaklaşabilen bir ilgiyi anlatır. Masa, etrafından oturanların ilgi odağıdır, ortak kaygısıdır. Bizi ortaklaştıran bir somutluğu, bir maddi çıkarı temsil eder. Ancak biz onun etrafında oturduğumuz sürece birbirimizin üzerine düşmekten de alıkoyulmuş oluruz. Aramızda masa vardır zira. Masa hem birleştiren, hem de bizi tekilleştiren, ayırandır. Her birimiz masanın farklı bir yerinde oturur, farklı bir perspektiften bakarız. "Sen" ile "ben" masanın etrafında ayrı uzamlar işgal ettiğimiz için birbirimizle tıpatıp aynı değildir. "Sen" masayı ve onun etrafında oturanları belli bir açıdan görürsün, "ben" başka bir açıdan.

Peki, aramızdaki masa birdenbire ortadan kalkarsa ne olur? Metaforik olarak biz birbirimize bakan, ama aramızda bizi birleştirecek ve aynı zamanda ayıracak bir maddiyata sahip olmayan şahsiyetlere dönüşürüz. Bu durumda benim yegane ilgi odağım "sen"sindir. "Sen" ile ilişkilenecek masanın dolayımından geçmez artık, birbirimizle doğrudan karşı karşıya kalırız. Ortaklaştıracak somut bir "çıkarcı"ımız yoktur, "*inter-est*"imiz kalmamıştır. Bizi birbirimizle ilişkilendirecek maddiyatın yokluğunda kuracağımız yegane ilişki, senin şahsınla benim şahsın arasındadır. Çıkarlarımız şahsileşmiştir. Biz artık birer egoyuzdur.

Bu metaforla anlatmak istediğim sanırım yeterince açıktır. Somut pratiklerin değişmesi, dönüşmesi için verilen mücadelede egoyu ikinci planda tutan, aynı “çıkır” uğruna mücadele edenlere karşı dönmesini engelleyen şey “*inter-est*”tir. Aynılaşmasak bile aynı somut sonuç uğruna mücadele vermekteyizdir. Sonuca ulaşılmasını engelleyen faktörlerin çeşitliliği bizim egolarımızı bastıran, ilgimizi sürekli olarak somut pratiklere çeken bir etkidir. Sözümüz birbirimiz üzerinde iktidar etkisi yaratacak edimlerde somutlaşmak yerine, ortak mücadelemizin bahsettiği bir muktedir olma halini inşa eder. Egolarımızı sınırlayan pratiklerin yokluğunda ise, kendi konumumuzun mutlaklaşmasını engelleyen etkiler azalır. Yukarıda bahsetmiş olduğum ortaklaşamama, birleşememe hali, yani muhalefetin iktidarı olma halinin çoğalması ise, kanımca, tabandan ve somut mücadelelerden kopuk olma durumunun işaretidir.

Bu noktada iktidar-muhalefet ikilemini başka bir açıdan incelemek ve Zapatista örneğini açmak faydalı olacaktır.

Özgürleşme’den özgürlüğe

Özellikle Foucault’nun etkisiyle son yıllarda üniversite öğrencilerinin ağzından düşmeyen “direnış” kavramının ne denli klostrofobik olduğuyula başlayalım. İkili bir yapıya sahip bir toplumsallık anlayışı içeren bu erken dönem Foucaultcu kavramsallaştırmaya göre, direnişin iktidarı yıkma şansı yoktur. Her ikisi birbirini doğurduğu ve beslediğine göre, başarılı bir direniş yeni bir iktidar inşa edecek; başarısız bir iktidar ise direnişe dönüşecektir. Yani sistem çıkışsızdır. Direniş alanını esas itibarıyla iktidar belirler, çünkü direniş *iktidara* direniştir, feyzini iktidardan alır. Duruş değil, *karşı* duruştur. Buna rağmen öğrencilerin ve günümüz sosyal bilimcilerinin gözünde çağımızda mücadelenin sloganı haline gelmiştir.

Karikatürize ederek tasvir ettiğim bu direniş anlayışının iktidar ile çok şey paylaştığını düşünüyorum. Daha doğrusu, böylesi ikili kodlamaları ontolojik bir tesbit olarak değil, kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet olarak görmek gerektiğine inanıyorum. İktidarı yeniden üretmek, etki değil de tepki olarak kurulan varoluşsal alanların mantığına içkindir. Tepki halinin kendi, tıpkı Nietzsche’de efendilerin gücünü çekemeyen esirlerin intikamında olduğu gibi, diyalektik olarak tepki gösterdiği şeye, yani kendi zıddına dönüşür.

Etki-tepki siyaseti dışında bir siyasal alternatif var mıdır? Çok uzun süredir kafamı kurcalayan bir sorudur bu. Yıllarca bağımsızlaşmanın esas olduğuna inanmış, inandırılmış bir kuşak olarak, bir şeyden özgürleşmiş olmakla, yani bizi baskı altında tutan, özgürlüğümüzü engelleyen bir şeyden kurtulmakla, özgürlüğe ulaşmış olur muyuz sorusunu sormaya gerek bile duymamıştım. Oysa artık özgürleşme ile özgürlük arasında doğrudan ve sorunsuz bir ilişki olmadığına kani oldum. Direnmek veya bağımsızlık mücadelesi vermek ile özgür olunmayacağı, yukarıdaki tartışmanın çıkışsızlığından apaçık belli olmuyor mu? İktidarı yeniden ürettiğinin farkında bile olmayan muhaliflerin, baskının aldığı hallerden birini bertaraf etseler bile, başka ve yeni baskı mekanizmaları peydah etmemeleri imkânsız gibi gözüküyor.

Kanımca burası, Zapatistaların alternatif bir çıkış yolu sunabilecekleri yerlerden biridir. Zapatistaları biricik kılan, reel politika olarak ifade edilen eril siyasetin, çatışma ve restleşme stratejilerinin, amaca götüren her tür araç mübahadır mantığının, tabandan kopan önder çıkarlarının ve oy kaygısının çok ötesinde, yeni ve ilkeli bir siyaset biçimi geliştirmeye olan bağlılıklarıdır. Öyle ki, Zapatista örgütlenmesinin yedi temel ilkesi kanıksanan siyaset türlerinin çok kolay gözardı edebildiği, hatta harcaayabildiği, bir davranışsal etik geliştirmeye yöneliktir: kendine hizmet etmek yerine başkalarına hizmet etmek, emir vermek yerine itaat etmek, başkalarının adına konuşmak yerine onları temsil etmek, yukarı çıkmak yerine aşağıya inmek, alt etmek yerine ikna etmek, yıkmak yerine inşa etmek, dayatmak yerine önermek.

Bu denli ilkeliliğin siyasette “idealist” kaçtığını ve mücadeleyi imkânsızlaştırdığını iddia edenlere verilecek en güzel yanıt, hareketin 25 yıldır, ayaklanmanın ise 15 yıldır sürüyor olmasıdır. Meksika ordusunun bölgedeki yoğun paramiliter faaliyetine rağmen, Zapatistalar ile geleneksel sol partiler arasındaki gerginliğe rağmen, bölgenin aşırı yoksul ve yoksun olmasına rağmen direnişin

sürebilmesi aslında bu ilkelilik ile ilintilidir. Zapatistalara verilen uluslararası desteğin bu sayede hiç kesilmediğini, bölgeye akan gönüllü aktivistlerin sayısında bu sayede hiç azalma olmadığını, alternatif bir dünya inşa etme hayallerinin ancak bu sayede mümkün olabildiğini görmek gerekir.

Özgürlük ile bağımsızlık arasındaki fark kanımca burada yatıyor. Zapatista anlayışına göre, herhangi bir halk, etnik kimlik, dinî grup veya sınıf, kendini ezen iktidara karşı mücadele veriyor olmakla “özgür” olamaz. Mücadelesinde başarılı olmakla özgürlüğün önkoşulu olan bağımsızlığı garantileyebilir elbet; ancak kendi kaderini tayin etme hakkını elde ettiğini düşündüğü an, yeni efendilere tabi olmayacağını hiçbir garantisi yoktur. “Mağdur” öznenen “muktedir” özneye geçmek için dışsal bir iktidara karşı mücadele etmenin yanı sıra, benzeri bir iktidar yapısının içeride oluşmasını önleyecek bir örgütlenme modeli oluşturulmalıdır.

Zapatistalar parti kurup varolan siyasi alan içerisinde yer almayı reddederler. Amaçları alternatif bir siyaset şekli yaratmaktır. Bunun ilkeli siyasetin olmazsa olmaz koşulu olduğunu düşünürler; siyasi partilerin yozlaşmalarının, halktan kopmalarının kaçınılmaz olduğuna inanırlar. Şöyle ki: “Yöneticilerini denetim altında tutmayan bir halkın köle olmaya mahkum olduğunu düşünüyoruz; biz özgür olmak için mücadele verdik, altı yılda bir efendi değiştirmek için değil.” Zapatista topluluklarında dönüşümlü olarak idari görevler üstlenen köylüler, 2003’ten beri gerçek anlamda bir özyönetim mekanizması inşa etmektedirler. Kollektif tarım, soyut olmayan bir adalet, alternatif sağlık, devrimci eğitim, otonom yönetimsellik gibi birbirinden farklı alanlarda takdir edilesi bir deneysel ve yaratıcılık sergilemektedirler.

Verilen mücadelenin tek boyutlu olamayacağı, özgürlüğün sadece yerli kimliğine tanınan birtakım haklarla elde edilemeyeceğini anlamış olmanın da ötesinde, tahakkümün çok boyutlu bir sistem olduğunun bilinci birebir bu somut deneyim içinden çıkmıştır. Topraksız bir yerlinin anayasal hak elde etse bile tutsak kalacağını, neoliberal kapitalizme karşı alternatif bir ekonomik model üretmeden salt siyasal bağımsızlığın bir anlamı olmadığını; öte yandan, sadece ekonomiye indirgenmiş bir alternatifin siyasal ve toplumsal özgürlük açısından yetersiz kalacağını süreç içerisinde ve sürece katılımları sayesinde tesbit ederek ilerliyorlar. “Daha önceleri, yani başlangıçta, tüm bunları düşünmüyorduk, yegane düşündüğümüz mücadele etmektir. Ama bugün, otonominin kurulması için çalışıyoruz”, diyor tarım kurulu üyesi.

Burada önemle vurgulamak istediğim şudur: bir önceki cümlede “tüm bunlar” olarak özetlenen günlük hayatın somutluğu, Zapatista topluluklarının önüne yalın mantıkların asla kapsayamayacağı karmaşıklıkta bir sorunlar dizisi çıkarmaktadır. Otonomi, herhangi bir –izm’in öngöremeyeceği ve önceden çözüm üretemeyeceği bir çeşitlilik ve değişkenlikle cebelleşmenin adıdır.

Örneğin alternatif bir eğitim nasıl olmalı sorusunun yanıtı ancak süreç içerisinde deneyerek, yanılarak, el yordamı çözüm üreterek verilebilmektedir. 2007 Temmuz’unda bizzat katıldığım uluslararası buluşmada beş otonom Zapatista bölgesinden gelen delegeler, alternatifini inşa etmeye çalıştıkları birkaç alanda yaşadıkları sorunları ve ürettikleri çözümleri anlattılar. Dünyanın dört bir yanında gelen benim gibi destekçilerin önünde toplu bir imaj verme derdine düşmek veya birtakım içi boşalmış (“halkların kardeşliği” veya “haklı mücadelemiz” gibi) sloganlar aracılığıyla kendi propagandalarını yapmak yerine, özeleştiri yapmayı seçtiler. Bu coğrafyadan gelmiş birinin “ailenin kirli çamaşırları” veya “dava uğruna” cinsinden argümanlar tarafından susturulmasına alışık olduğu eleştirelliği Zapatistalar “elalem” önünde yapmaktan çekinmiyor, bilakis bunun onları güçlendireceğine inanıyorlardı. Meksika Milli Eğitim Bakanlığı’nın belirlediği müfredata bağlı kalmayan bir eğitim programını belirlerken, çocukların ve toplulukların temel ihtiyaçlarının ne olduğunun düşünülmesi gerekmişti örneğin. Çoğu çiftçi olan topluluklarda hasat vakti çocukları onların emeğine muhtaç olan ailelerinden ayırmak zaten yoksul olan bölgelerde sorun yaratıyordu. Zapatistalar ayrıca not sistemi gibi öğrenciyi bireyselleştiren bir sistemin kapitalizmin gereklerine hizmet etmekten başka faydası olmadığını düşünüyorlardı. Alternatif sistemin kolektivist olması isteniyordu elbet, ama kolektivitinin farklılıkları ezmesi istenmiyordu. Bu ikileme ürettikleri çözümler arasında burada aktarabileceğim ve bana çarpıcı gelen şunlar oldu: Asgari veya azami eğitim süresi diye bir şey yok; çocuklar kendi kapasitelerine ve kendi hızlarına göre ilerliyorlar. Onları bireyselci kılmadan farklılıklarını yok etmemenin yöntemi olarak

düşünülmüş bu. Kimse okuldan atılmadığı gibi, not sistemi de yok. Öğrencilerin başarılarını aileler değerlendiriyorlar. Yatılı okul sistemi kullanılıyor. İhtiyaca göre çocuklar 1 ay okulda kalıyor, sonra 1 ay veya 15 gün ailenin yanına dönüp tarlada veya köydeki görevlerini yerine getiriyorlar. Teorik ve pratik çalışmayı birbirinden ayırmamak için örneğin matematiği meyva ve sebzelerle veya pazarda alışverişle öğrenmek, metrik sistemin yanı sıra karış gibi geleneksel ölçüm sistemleri kullanmak, bireyselden çok ekip çalışmasına önem vermek Zapatista eğitiminde kullanılan yöntemler arasında. Bir eğitimcinin belirttiği gibi, “Eğitim demek, analiz yapmayı öğrenmektir; ne görüyorsan onu yapmayı öğrenmek değil.” Geleneklerin hiç sorgusuz sualsiz çocuğa ezberletilmesi yerine Zapatistalar eleştirel bir düşünce geliştirmeyi, çocuğun yoksulluk, haksızlık, tahakküm gibi olguları hem kavramsal olarak, hem de tarihsel gelişimleri içerisinde anlamasını sağlamayı umuyorlar. Bireysellik yerine paylaşımcı ve katılımcı bir etik yerleştirmeye çalışıyorlar.

Bir başka örnek vermek gerekirse, travma ile başetme konusunda 11 yıldır topluluklarda çalışan İspanyol bir psikoloğun bana anlattığını burada paylaşmak açıklayıcı olabilir: “Biz Avrupalılar hastalandığımızda derhal doktora koşup tıbbi müdahale talep ederiz. Oysa hastalıkların önemli bir oranı psikosomatiktir. Yerli toplulukları tedaviye önce insanın kalbinden başlıyorlar, yani ruhsal halinden, kendiyile ve çevreyle olan uyumundan. Tütsülerle, bitkilerle, dokunarak veya konuşarak birçok hastalığı tedavi edebildiklerine tanık oldum. Bambaşka bir sağlık anlayışı bu. İnsanı organlarına, dişlerine, vücut parçalarına indirgemeyen bütünlüklü bir bakış sayesinde ilaç veya klinik müdahaleye olan ihtiyacı önemli ölçüde azaltıyorlar.”

Keza Zapatistalar kapitalist modernitenin doğallaştırdığı birtakım ölçüt ve kıstaslara karşı çok yönlü bir mücadele veriyorlar. Meta fetişizmini mümkün kılan soyut emeğe karşı, ürettikleri kullanım eşyalarının üzerine fiyatla birlikte üretimin ismini ve harcanan emek süresini yazıyorlar. Emek için harcanan zamanın değişim amacıyla reel zamandan soyutlanması, değişimin öznesinin üreticinin değil ürün olarak ifade bulması, sömürüyü ve artı değeri görünmez kılan meta fetişizminin temel özelliklerindedir. Keza, kapitalizmin verimlilik ve zaman arasında kurduğu bağıntı da Zapatistaların mücadele ettikleri tahayyüllerden biridir. Mesela işyerinde olsun, siyasette olsun kapitalizm bir toplantının “verimli” olmasını, önceden belirlenen bir zaman dilimi içerisinde (1-2 saat) çoğunluk usulüne göre karar alınması olarak anlar. Oysa Zapatista toplulukları, herkesi ilgilendiren bir sorunun tartışılmasının önünü sayıları fetişize ederek kapamazlar. Karar önemliyse ve görüş ayrılıkları varsa, toplantı üç gün de sürebilir. Bu zaman zarfında aynı mekânda konuşulur, birlikte yiyip içilir, akşam o mekânda kalınır. Çoğunluğun iradesi belirginleştğinde, hemfikir olmayanların çoğunluğa uymak konusunda çok büyük bir çekincelerinin olup olmadığı sorulur. Karar çoğunluk usulüyle alınsa bile azınlık tartışma ve karar alma sürecinin “adil” olduğuna ikna olmuş olarak oradan ayrılmalıdır.

Kapitalizme ve onun empoze ettiği, doğallaştırdığı, genelleştirdiği yaşama, düşünme, iş görme, üretme, sahip olma ve birlikte yaşama şekillerine alternatifler üretme süreçleri içerisinde elbette ki egolar karşı karşıya gelir ve farklı tahayyüller çarpışır. Ancak mücadelenin tabandan, katılımcı bir şekilde ve günlük hayatın somutluğunda veriliyor olmasının avantajı şudur: herhangi bir egonun öngörüsü tek başına tüm sorunları çözmek için yeterli olamaz. Kaldı ki, denendikçe her çözümün eksik ve gedikleri ortaya çıkar, düzeltilmesi, yeniden düşünülmesi gerekir. Dolayısıyla hiçbir ego, haklılığını ve doğruluğunu mutlaklaştıramaz. Otonominin fiilî olarak inşası kadar çetrefilli bir süreçte törpülenen egemenlik refleksleri, ortaklaşmanın önünde engel teşkil etmemeye başlarlar.

Ama bundan da önemlisi, bir şeye tepki vermenin negatifliğinden çıkıp, bir şeyi kurmanın pozitifliğine geçerken, yani özgürleşme mücadelesinin ötesinde, özgürlüğün ta kendisini kurmaya çabalarken, ortak düşmanın sağladığı birliğin yerini ortak bir dünyaya duyulan ilginin almasıdır. Bir şeye veya birilerine karşı düşünmek yerine, birileriyle *beraber* düşünme etiği işte bu süreçte gelişir.

Zapatista bir öğretmenin çok çarpıcı ifadesine göre, Zapatistaların yaptığı “şu anda inşa ettiğimiz... farklı bir yolu yürüyecek olan öznelerdir.” Etki-tepki siyasetinde köşe kapan özneler değildir bunlar. Varolan bir –izm’i veya siyasal duruşu seçip hazır giyim konseptinde olduğu gibi üstüne

geçiriveren özneler de değildirler. Mücadeleden önce, pratiklerden bağımsız olarak oluşmamışlardır. Tam tersine, bir ilişkilene, ortaklaşma ve alternatif pratikler üretme girişiminin ürünleridirler. Toplumsallığın ikircikli ve müphem olduğunu hem zihinsel, hem de pratik süreçler aracılığıyla kabullenmenin doğurduğu etik farkındalığa sahiptirler. Demokratik siyasal rejimlerde meclisin üstlendiği, ancak birlikte yaşamın tek bir kurumuna hapsolan ve salt tartışma aracılığıyla gerçekleşmesi umulan ortaklaşma ideali, Zapatista topluluklarının her yaşamsal alanında somut bir gerçeklik kazanır.

Aslında bitimsiz olan bu yazıyı bitirir gibi yapmanın en çarpıcı yolu sanırım Coca Cola örneğini vermektir. Gerçek mücadelelerin ürünü olmayan Batılı aktivistlerin klasik sol ve/veya anarşist dünya tahayyüllerinde Coca Cola'nın farklı bir temsil gücü vardır. Coca Cola sadece Amerikan emperyalizminin simgesi olmayıp, aynı zamanda kapitalizmin günlük hayatı kolonize etmesini ve tüketim ideolojisi üzerinden yeni bağımlılıklar inşa etmesini temsil eder. Coca Cola içmeyi reddetmek, sembolik olduğu kadar pratik bir direniş olarak kurgulanır. Örneğin anti-küreselleşme forumlarında Coca Cola yerine Güney Amerika'nın geleneksel bitki çayı olan *maté*'yi içmek bir alternatiflik göstergesine dönüşmüştür.

Böylesi tahayyüllerle donanmış olan Batılı aktivistler Zapatistaların 2007 Temmuz'unda düzenledikleri ikinci "galaksilerarası" buluşmaya geldiklerinde, gırla Coca Cola tüketilmesi karşısında şok yaşamışlar. Ve hatta bundan duydukları rahatsızlığı dile getirmişler. Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu EZLN'nin ast-komutanı Marcos'un verdiği cevap ise aşağı yukarı şu olmuş: "Meksika'da su özelleştirilmiş olduğu için 10 pesodur; Coca Cola ise arkasına Amerikan sermayesini alarak ABD'den ithal edildiği için 6 pesodan satılır. Yani Coca Cola sudan ucuzdur. Ben yerli halka Coca Cola yerine su için diye nasıl derim? Ayrıca alternatif üretim biçimleri geliştirmek için birebir mücadele veren biz Zapatistaları, sadece tüketim seçenekleri yüzünden eleştirmek, onlara ahlâk dersi vermeye kalkmak büyük bir saygısızlıktır!"

Başka bir deyişle, Zapatista buluşmasına katılan Batılı solcuların anlamadığı (ve belki de anlamayacağı) şudur: Zapatistaları Coca Cola içiyorlar diye eleştirmek, yereldeki mücadelenin giriftliğini ve zorluğunu dümdüz eden bir tasnif ve tanzim edimidir. Zapatistalara burjuva tüketim alışkanlıklarına sahip oldukları gibi bir yafta yapıştırmak, onları "ya alternatiftir ve Coca Cola içmez, ya değildir ve içer" gibi bir ikili kodifikasyon içine hapsedmek demektir; Coca Cola'nın temsil ettiği iktidarı kendi eyleminin ve duruşlarının kıstası haline getirmek demektir. Etki değil, tepki siyaseti demektir. Aynı zamanda bu, iktidara karşı tepkiyle değil, yeni ve alternatif bir yaşam tarzı yaratmak için mücadele eden bir hareketin imajına gölge düşürerek, Batı'dan gelecek ve çok ihtiyaç duydukları yardıma balta vurmaktır demektir.

Kıssadan hisse söyleyeceğim şudur: söylemsel olarak iktidarın karşısında durduğunu sanmakla *fiilî* olarak muhalif olmak arasındaki hat, hiç de sanıldığı kadar pürüzsüz değildir.